

RAFAŁ CZACHOR

Współpraca Sądu Konstytucyjnego Federacji Rosyjskiej z Europejskim Trybunałem Praw Człowieka w latach 1998-2022

Cooperation Between the Constitutional Court of the Russian Federation and the European Court of Human Rights in 1998-2022

The following paper aims to highlight two periods of cooperation between the Russian Constitutional Court and the European Court of Human Rights. Special attention is paid to the legal mechanisms adopted by the Constitutional Court in order not to implement the decisions of the European Court. The Constitutional Court of Russia expressed the thesis that international treaties and decisions of the international court are subordinate to the Constitution in the hierarchy of sources of law. This was subsequently confirmed by the amendments to the Law on the Constitutional Court and the Constitution of Russia. In 2022, Russia lost its membership in the Council of Europe and abandoned the European legal order. There is no doubt that in the Russian Federation the status of international treaties, including the European Convention on Human Rights, depends on the political situation in the country and the attitude of the Russian authorities to cooperation with the international community.

SŁOWA KLUCZOWE: Europejski Trybunał Praw Człowieka, Europejska konwencja praw człowieka, prawa człowieka w Rosji, sądownictwo konstytucyjne w Rosji, rosyjska doktryna prawa

KEYWORDS: European Court of Human Rights, European Convention of Human Rights, human rights in Russia, constitutional judiciary in Russia, Russian doctrine of law

RAFAŁ CZACHOR, doktor habilitowany nauk prawnych, profesor Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, ORCID – 0000-0002-5929-9719, e-mail: rczachor@afm.edu.pl

1 | Wstęp

Międzynarodowa ochrona praw człowieka, obok prawnomiędzynarodowych regulacji bezpieczeństwa, jest kluczowym elementem współczesnego porządku prawnego. Użycie siły przez Federację Rosyjską (dalej: FR) przeciwko Ukrainie w 2022 roku w następstwie czego została ona pozbawiona członkostwa w Radzie Europy, przestała być stroną Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka z 1950 roku^[1] (dalej: Konwencja) i przestała uznawać jurysdykcję Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej: ETPCz) stanowi końcowy moment w trwającym od przynajmniej kilkunastu lat odejściu FR od tegoż porządku. To szczególnie ważne, albowiem Konwencja jest jedynym efektywnym „instrumentem konstytucyjnym” ogólnoeuropejskiego porządku publicznego. W związku z powyższym zasadnym jest dokonanie krytycznej retrospekcji odnośnie do rezultatów dotychczasowej współpracy Sądu Konstytucyjnego FR (dalej: SK FR), z ETPCz. Problem ten jest wart uwagi, bowiem w Europie narasta kryzys praw człowieka i podważanie legitymacji ETPCz^[2]. Tezą poniższego artykułu jest twierdzenie o istnieniu dwóch okresów w przedmiotowej kwestii i stopniowe przejście od współpracy i życzliwego podejścia rosyjskiej judykatury do działalności orzeczniczej ETPCz do konfrontacji, „suwerenizacji” sądownictwa FR poprzez podważanie przez skuteczności orzeczeń ETPCz oraz jego kompetencji do wskazywania środków prawnych sprzecznych z treścią Konstytucji FR z 1993 roku^[3]. Szczególną uwagę zwrócono na przełomowe zmiany w ustawodawstwie FR, precedensowe orzeczenia SK FR, nadto przywołano poglądy rosyjskiej doktryny prawa w danej materii.

¹ Dz. U. 1993 r., Nr 61 poz. 284.

² Adam Wiśniewski, „Europejski Trybunał Praw Człowieka trybunałem konstytucyjnym Europy?” *Prawo i Więź*, nr 4 (2020): 322.

³ *Konstytucja Federacji Rosyjskiej z 1993 roku*, wstęp Adam Bosiacki, tłum. Andrzej Kubik (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2000).

2 | Okoliczności uzyskania przez FR członkostwa w Radzie Europy i przystąpienia do Konwencji

Od powstania w 1991 roku do końca pierwszej dekady XXI wieku władze FR podejmowały kroki na rzecz zbliżenia z Zachodem, m.in. poprzez wzmożony udział w obrocie prawnomiędzynarodowym oraz reformy w prawie krajowym. W styczniu 1992 roku FR otrzymała status gościa specjalnego w Zgromadzeniu Parlamentarnym Rady Europy, zaś formalny wniosek o członkostwo w niej został zgłoszony w maju 1992 roku.

Przyjęta w 1993 roku konstytucja FR zawiera katalog wolności i praw zgodny z międzynarodowymi standardami oraz oddaje ówczesną wolę dostosowania państwa rosyjskiego do warunków demokratyzacji i ochrony praw człowieka^[4]. Projekt tej konstytucji został poddany ekspertyzie Komisji Weneckiej, co miało przyspieszyć akcesję FR w skład Rady Europy. W szczególności w art. 17 ustawy zasadniczej zagwarantowano wolności i prawa zgodnie z zasadami i normami prawa międzynarodowego, art. 55 statuuje niedopuszczalność ograniczenia ogólnie uznanych wolności i praw niewymienionych w konstytucji, zaś art. 46 ust. 1 i 3 konstytucji stypuluje prawo ochrony interesu prawnego obywateli FR przed organami sądownictwa międzynarodowego. Doktryna przyjmuje stanowisko głoszące, iż konstytucja FR wpisuje się we współczesną koncepcję demokratycznego konstytucjonalizmu, u którego podstaw leżą wartości niezbywalności i niepodzielności wolności i praw człowieka.

Ze złożeniem wniosku o członkostwo w Radzie Europy FR władze FR wiązały istotne nadzieje o charakterze cywilizacyjno-politycznym. W styczniu 1995 roku wskazywano, że:

przystąpienie FR do Rady Europy będzie mieć historyczne znaczenie. Pojawiają się nowe ważne przesłanki kształtowania się Wielkiej Europy ze wspólną przestrzenią prawną, społeczną, kulturową. Przekształcenie Rady Europy w organizację ogólnoeuropejską pozwoli bronić wspólnych wartości [...] Nasze dążenie do pełnoprawnego członkostwa wynika z dążenia do

---

⁴ Jerzy Kowalski, *Konstytucja Federacji Rosyjskiej a rosyjska i europejska tradycja konstytucyjna* (Warszawa-Poznań: Polskie Wydawnictwo Prawnicze, 2009), 96.

budowy w Rosji państwa prawa, wzmocnienia demokracji i rzeczywistego zapewnienia praw człowieka^[5].

W lutym 1995 roku rozpatrywanie wniosku FR o członkostwo w Radzie Europy zostało wstrzymane przez Zgromadzenie Parlamentarne w związku z działaniami zbrojnymi w Czeczenii. Wznowienie rozpatrywania wniosku nastąpiło w końcu września 1995 roku. Ostatecznie 8 lutego 1996 roku Komitet Ministrów Rady Europy na mocy rezolucji 2(96) zaprosił FR do przystąpienia do tejże organizacji. 21 lutego 1996 roku została przyjęta ustawa o przystąpieniu FR do Statutu Rady Europy. Członkiem Rady Europy i stroną Europejskiej Karty Praw Człowieka FR została 28 lutego 1996 roku. Wkrótce po wstąpieniu FR do organizacji w rosyjskiej literaturze naukowej dominował pogląd akceptujący tę decyzję, wskazujący, iż „EKPCz jest dla Rosji szczególnie ważna ze względu na długi okres totalitaryzmu i możliwość powrotu do przeszłości”^[6], daje jej „historyczną szansę na zbliżenie z pozostałą częścią Europy, możliwość większego wpływu na procesy ogólnoeuropejskie oraz dodatkowy potencjał dokonania reform wewnętrznych”^[7]. W dyskursie europejskim obecny był pogląd przeciwny, wskazujący, że Rada Europy tą decyzją zachwiała swój system wartości, kierując się „mieszanką geopolitycznego pragmatyzmu i demokratycznych nadziei”^[8].

Wkrótce po przystąpieniu do Rady Europy FR rozpoczęła uczestnictwo w różnych jej gremiach, a w szczególności w grupie ekspertów oceniających zgodność rosyjskiego prawodawstwa i praktyki orzeczniczej w odniesieniu do europejskich standardów. Na podstawie badań grupy, w 1996 roku

---

⁵ *Implementaciya reshenij Evropejskogo Suda po pravam cheloveka v rossijskoj pravovoj sisteme: koncepcii, pravovye podhody i praktyka obespeheniya*, red. Vladimir V. Lazaryev (Institut Zakonodatelstva i sravnitel'nogo pravoveddeniya: Moskva, 2020), 54.

⁶ Vladimir A. Kartashkin, „Rossiya i Evropejskaya konvenciya o zashhite prav cheloveka i osnovnyh svobod” *Moskovskiy zhurnal mezhdunarodnogo prava*, nr 3 (1996): 24.

⁷ Mark L. Entin, „Politiko-pravovye posledstviya vstupleniya Rossii v Sovet Evropy” *Moskovskiy zhurnal mezhdunarodnogo prava*, nr 3 (1996): 110; Anatolij Kovler, „Russia: European Convention on Human Rights in Russia: Fifteen years after”, [w:] *The Impact of the ECHR on Democratic Change in Central and Eastern Europe: Judicial Perspectives*, red. Iulia Motoc, Ineta Ziemele (Cambridge: Cambridge University Press, 2016), 351.

⁸ Jean Pierre Massias, *Russia and the Council of Europe: Ten Years Wasted* (Paris: Institut Francais des Relations Internationales, 2007), 6.

Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy przyjęło rezolucję zawierającą rekomendacje dla władz FR^[9]. Ogólne rekomendacje zawierały m.in.:

- a. rezygnację z używania w zakresie polityki zagranicznej koncepcji „bliskiej zagranicy” i posługiwania się koncepcją stref wpływów geopolitycznych;
- b. dokonanie głębokiej reformy systemu prawa w taki sposób, by było zgodne ze standardami Rady Europy;
- c. skrupulatne przestrzeganie zobowiązań prawnomiędzynarodowych, w szczególności odnośnie do konfliktów zbrojnych na własnym terytorium.

Szczegółowe rekomendacje dotyczyły m.in.:

- a. przyjęcia nowych kodeksów: karnego, postępowania karnego i karnego wykonawczego, ustaw o prokuraturze, regulujących wolność słowa, zgromadzeń i wyznania, rzeczniku praw obywatelskich;
- b. pociągnięcia do odpowiedzialności karnej osób odpowiedzialnych za łamanie praw człowieka w Czeczenii;
- c. ratyfikacji w ciągu roku Konwencji i protokołów do niej, w tym protokoły nr 6 dotyczącego kary śmierci;
- d. przystąpienie w ciągu roku do: Europejskiej konwencji o zakazie stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania i karania, Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych, Europejskiej Karty Samorządu Terytorialnego oraz Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych^[10].

---

⁹ The Compatibility of Russia Federation Law with the Requirements of the European Convention on Human Rights, Res 8470/193(1996).

¹⁰ Ibidem.

3 | Lata 1998-2010: życzliwa współpraca SK FR z ETPCz

Pełnowartościowym członkiem Rady Europy FR została w związku z przyjęciem 30 marca 1998 roku ustawy o ratyfikacji Konwencji i protokołów dodatkowych do niej^[11]. FR ratyfikowała Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, uznając od 5 maja 1998 roku jurysdykcję ETPCz w przedmiocie wykładni i stosowania tejże konwencji w przypadku naruszenia jej przepisów przez FR. Pojawiły się przesłanki do odwoływania się do Konwencji w celu zapewnienia skuteczności jej przepisów oraz przepisów towarzyszących jej protokołów i wykonywania orzeczeń ETPCz.

Okres trwający do końca pierwszej dekady XXI wieku przyjęło się oceniać jako czas wzmacniania pozytywnego stosunku do Konwencji i ETPCz^[12]. Rosyjskie sądy uznawały i nie podważały obligatoryjności orzeczeń ETPCz^[13]. Kształtował się konstytucyjny model relacji pomiędzy prawem krajowym a zobowiązaniami wynikającymi z Konwencji w oparciu o zasadę priorytetu tej ostatniej, co potwierdzała linia orzecznicza SK FR^[14]. W latach 1998-2010 wielokrotnie odwoływał się on nie tylko do postanowień Konwencji, lecz także m.in. Powszechnej deklaracji praw człowieka, Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych i innych przyjętych przez FR zobowiązań międzynarodowych^[15]. Od początku swojej działalności SK FR aktywnie uczestniczył w zapewnieniu skuteczności norm prawnomiędzynarodowych w działalności sądownictwa rosyjskiego w szczególności poprzez dostosowanie prawa

¹¹ W 1998 r. FR ratyfikowała protokoły nr 1, 2, 4, 7, 9, 10 (obecnie nieobowiązujące) i 11. Podpisane nieratyfikowane przez FR są protokoły nr 6, 12 i 14.

¹² M.in. Sergei Marochkin, „ECtHR and the Russian Constitutional Court: duet or duel”, [w:] *Russia and the European Court of Human Rights The Strasbourg Effect*, red. Lauri Mälksoo, Wolfgang Benedek (Cambridge: Cambridge University Press 2017), 93-124.

¹³ Orzeczenie Plenum Sądu Najwyższego FR z 10.10.2003 r. N5, *Byulleten Verhovnogo Suda RF*, nr 12 (2003), 11-15.

¹⁴ *Implementaciya reshений*, 199-200.

¹⁵ M.in. orzeczenie SK FR z dn. 2.02.1996 r., N4-P <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/1205319/> [dostęp: 6.03.2022]; Orzeczenie SK FR z dn. 25.01.2001 r., N1-P <https://base.garant.ru/12121969/?ysclid=lotbpyxgkh> [dostęp: 6.03.2022]; Orzeczenie SK FR z dn. 5.02.2007 r., N2-P <https://base.garant.ru/12151912/> [dostęp: 6.03.2022].

krajowego do przepisów Konwencji^[16]. Tym samym jednym z celów rosyjskiego sądownictwa konstytucyjnego było zapewnienie możliwości stosowania aktów międzynarodowego prawa praw człowieka i ich wykonalności. SK FR konsekwentnie uzasadniał priorytet norm Konwencji nad normami prawa krajowego, dokonywał wykładni prawa krajowego w odniesieniu do aksjologii Konwencji, a tym samym konstytucjonalizował standardy ETPCz^[17]. W rosyjskiej praktyce orzeczniczej oraz w doktrynie powszechnym poglądem było przekonanie o pozytywnym znaczeniu Konwencji. Nie podnoszono możliwości zaistnienia konfliktu w stanowiskach ETPCz i sądów krajowych. SK FR skłonny był nie wyrażać bezpośrednio stanowiska odmiennego od ETPCz. Ponadto przez długi czas nie podejmowano problemu stosunku tegoż sądu do Konwencji i związania jej treścią. W lutym 2010 roku SK FR stwierdził, że w przedmiotowej kwestii winien działać na podstawie art. 74 ustawy federalnej o sądzie konstytucyjnym^[18], zgodnie z którym treść i znaczenie aktu prawnego rozpatrywane jest w odniesieniu do jego miejsca w systemie źródeł prawa, w tym do miejsca międzynarodowych umów FR, które stanowią część jej porządku prawnego (art. 15 ust. 4 konstytucji FR). Do 2010 roku SK FR do przepisów Konwencji odwoływał się głównie w związku z problemami jej stosowania, a nie podważając obowiązek wykonywania orzeczeń ETPCz.

Istotnym wydarzeniem było przyjęcie przez ETPCz w styczniu 2009 roku orzeczenia pilotażowego w sprawie Burdow przeciwko Rosji (nr 2)^[19], w którym na podstawie prawie 200 orzeczeń sądów rosyjskich w podobnych sprawach ETPCz stwierdził brak w FR właściwego mechanizmu kontroli wykonywania wyroków krajowych sądów powszechnych oraz systemowy problem ich niewykonywania. Rosyjski prawodawca dokonał nowelizacji aktów prawnych zgodnie z orzeczeniem ETPCz, jednak współpraca rosyjskiej judykatury z ETPCz stopniowo ustępowała miejsca narastającej niechęci ze strony władz FR. Trend ten w pełni wpisywał się w realizowaną przez władze FR doktrynę „suwerennej demokracji”^[20].

¹⁶ *Implementaciya reshenij*, 204.

¹⁷ W oprócz wyżej wymienionych: Orzeczenie SK FR z 26.02.2010 r., N4-P <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/12073661/> [dostęp: 6.03.2022].

¹⁸ Federalna ustawa konstytucyjna N1-FKZ z dn. 21 lipca 1994 r. <https://base.garant.ru/10101207/> [dostęp: 1.03.2022]

¹⁹ *Burdov v. Russia* (no. 2), 33509/04.

²⁰ Rafał Czachor, „«Suwerenna demokracja»: geneza, treść, krytyka współczesnej rosyjskiej myśli polityczno-prawnej” *Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem*, nr 3 (2020): 47-69.

4 | Lata 2010-2022: narastająca konfrontacja pomiędzy SK FR a ETPCz

Od roku 2010 trwało pogorszenie stosunków pomiędzy FR a Radą Europy (w tym ETPCz) jest wynikiem procesów. Poniżej odnotowane zostaną główne zdarzenia prawne wpływające na ograniczenie współpracy FR z ETPCz, lecz należy pamiętać o ich politycznym kontekście. W szczególności znaczenie miała aneksja Krymu i faktyczna okupacja wschodnich obwodów Ukrainy rozpoczęta w 2014 roku, wskazywana jako moment, po którym nie było możliwości odwrotu^[21]. Pociągnęła ona za sobą uchwałę Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy, które zawiesiło delegację FR w prawach członka^[22]. W odpowiedzi FR przestała wpłacać składki członkowskie, co z kolei spowodowało określone trudności finansowe Rady Europy. Ponadto ETPCz wydawał orzeczenia odnośnie do przypadków łamania praw człowieka w trakcie wojny czeczeńskiej i tzw. operacji antyterrorystycznych na Kaukazie Północnym, co również spotykało się z nieprzychylnymi reakcjami w FR.

Bezpośrednio w kwestii współpracy SK FR z ETPCz wskazać należy, iż od 2010 w FR zaczęto poddawać w wątpliwość konieczność bezwzględnego wykonywania orzeczeń ETPCz, a w szczególności dostosowywania rosyjskiego prawodawstwa do standardów Rady Europy. Stanowisko władz FR względem ETPCz zaostrzały kolejne wyroki zapadające w sprawach, które niekiedy nie dotyczyły FR bezpośrednio:

- a. Kononow przeciwko Łotwie z 17 maja 2010 roku^[23], w którym ETPCz uznał, że Łotwa miała prawo skazać radzieckiego partyzanta Wasilija Kononowa za śmierć cywili w czasie II wojny światowej. Wyrok ten, choć bezpośrednio nie dotyczył FR spowodował w niej duży rezonans

---

²¹ Petra Roter, „Russia in the Council of Europe: Participation à la carte”, [w:] *Russia and the European Court of Human Rights: The Strasbourg Effect*, red. Lauri Mälksoo, Wolfgang Benedek (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), 47.

²² Resolution 1990 (2014) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe. Reconsideration on substantive grounds of the previously ratified credentials of the Russian delegation. <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=20882&lang=en> [dostęp: 6.03.2022].

²³ Kononov v. Latvia, 36376/04. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-98669> [dostęp: 6.03.2022].

- społeczny i głosy, że „radziecki partyzant został w swym statusie zrównany z nazistowskimi zbrodniarzami”^[24].
- b. Catan i inni przeciwko Mołdawii i Rosji z 19 października 2012 roku^[25], w którym ETPCz uznał odpowiedzialność Rosji za zakaz używania alfabetu łacińskiego w rumuńskojęzycznych (mołdawskojęzycznych) szkołach i warunki odbywania kary pozbawienia wolności na terytorium nieuznanego podmiotu (tzw. parapaństwa), jakim jest Naddniestrze.
- c. Markin przeciwko Rosji z 7 października 2010 roku^[26], w którym ETPCz wydał wyrok w sprawie Konstantina Markina, oficera Sił Zbrojnych FR. K. Markin chciał skorzystać z 3-letniego urlopu wychowawczego, co nie zostało mu umożliwione ze względu na przepis stanowiący, że z tego typu urlopu w przypadku Sił Zbrojnych FR korzystać mogą jedynie kobiety. Po wyczerpaniu krajowej ścieżki (Sąd Konstytucyjny FR odmówił skargi konstytucyjnej), Markin skierował skargę do ETPCz, powołując się na art. 14 w związku z art. 8 Konwencji. ETPCz zgodził się ze stanowiskiem, że Markin doświadczył dyskryminacji, „genderowych uprzedzeń” i nie znalazł „rozumnych i obiektywnych” argumentów, by mężczyźni służący w armii nie mogli korzystać z urlopu wychowawczego. Sprawa ta po raz pierwszy sprowokowała rozpatrzenie przez SKFR możliwości kolizji stanowisk organów sądownictwa krajowego i międzynarodowego. Wcześniej SKFR podkreślał jednomyślność pozycji i ewentualnie konieczność dostosowania się do pozycji ETPCz^[27].
- d. Anzugow i Gładkow przeciwko Rosji z 4 lipca 2013 roku^[28], w którym ETPCz poddał krytyce treść art. 32 Konstytucji FR i uznał, że pozbawienie czynnego prawa wyborczego wszystkich osób odbywających karę pozbawienia wolności jest sprzeczne z art. 3 Protokołu 1 do Konwencji i nie spełnia warunku proporcjonalności kary. ETPCz

²⁴ Anastasiia Kirilenko, *Resheniya Njurnberga – pod somnienie?*. <https://www.svoboda.org/a/1735679.html> [dostęp: 6.03.2022].

²⁵ Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia, 43370/04, 18454/06, 8252/05. <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-7212> [dostęp: 6.03.2022].

²⁶ Konstantin Markin v. Russia, 30078/06. <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-1091> [dostęp: 6.03.2022].

²⁷ Por.: Anatolij I. Kovler, „Sootnoshenie evropejskogo konvencionnogo i nacional'nogo konstitucionnogo prava – obostrenie problemy (prichiny i sledstviya)” *Rossijskij jezhegodnik Evropejskoj konvencii po pravam cheloveka*, nr 1 (2015): 19–65.

²⁸ Anchugov and Gladkov v. Russia, 11157/04 15162/05. <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-122260> [dostęp: 6.03.2022].

orzekł, iż niezbędne jest dokonanie takich zmian w rosyjskim prawodawstwie, które umożliwią osobom odbywającym karę pozbawienia wolności korzystanie z prawa wyborczego^[29].

- e. Jukos przeciwko Rosji z 31 lipca 2014 roku^[30], w którym ETPCz uznał naruszenie przez władze FR prawa własności i art. 1 protokołu nr 1 do Konwencji i nakazał wypłatę odszkodowania o równowartości przekraczającej kwotę 1,8 mld euro.

Ogółem w powyższych sprawach SK FR konstatował, że krajowe sądownictwo konstytucyjne stało się przedmiotem kontroli ze strony ETPCz, na co władze FR nie wyrażały zgody. Ponadto wskazywano, że w poszczególnych sprawach ETPCz istotnie narusza interes prawny FR, co winno spotkać się z właściwą reakcją.

5 | Reakcja SK FR na sporne orzeczenia ETPCz

W kontekście zgłaszanej przez władze FR kolizji interesów z omówionymi wyżej wyrokami ETPCz rosyjska judykatura i doktryna podniosła zagadnienie obligatoryjności wykonania aktów ETPCz w perspektywie hierarchii norm prawa krajowego i międzynarodowego. Wcześniej zagadnienie charakteru prawnego orzeczeń sądów międzynarodowych w zakresie praw człowieka nie było przedmiotem wzmożonej uwagi, zaś konstytucyjny model implementacji przepisów Konwencji dotyczył wyłącznie kwestii zgodności aktów prawnych i opierał się na primacie standardów europejskich względem ustawodawstwa krajowego. Stanowisko SK FR opierało się na zapewnieniu równoczesnego stosowania przepisów Konwencji i krajowych, bądź wykładni prawa krajowego w zgodzie z treścią Konwencji^[31]. W obliczu konfrontacji SK FR z ETPCz pod umownym hasłem „suwerenizacji” rosyjskiego sądownictwa zostało wydanych kilka istotnych wyroków SK FR, dwukrotnie nowelizowano ustawę o SK FR (4 czerwca 2014 roku i 14

²⁹ Nota bene zbieżne w części faktycznej i merytorycznej orzeczenie ETPCz w sprawie Hirst przeciwko Zjednoczonemu Królestwu spowodowało głosy o potrzebie wyjścia przez nie spod jurysdykcji ETPCz. Wiśniewski, 337.

³⁰ OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Russia, 14902/04. <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-145730> [dostęp: 6.03.2022].

³¹ Implementaciya reshenij, 215.

grudnia 2015 roku), raz konstytucję FR^[32]. Ogółem ich treść nadaje SK FR rolę ostatniej instancji, która ma na celu ochronę „narodowej tożsamości konstytucyjnej”^[33] i określać „stopień gotowości”^[34] rosyjskiego porządku prawnego do recepcji poszczególnych norm prawa międzynarodowego^[35].

Precedens w tym zakresie stanowiło orzeczenie SK FR z 6 grudnia 2013 roku^[36], odnoszące się do sprawy Markowa, w którym dopuszczono możliwość zaistnienia kolizji krajowych i konwencyjnych standardów ochrony praw człowieka i wskazano konieczność „szczególnego podejścia” w przedmiocie wykonania wyroków ETPCz będących źródłem przedmiotowych kolizji. Sąd zaznaczył, że w przypadku konieczności rewizji orzeczenia sądu krajowego na podstawie zapadłego wyroku ETPCz niezbędne jest zwrócenie się do SK FR, który kompetentny jest w kwestii określenia konstytucyjnych sposobów jego wykonania. Tym samym wykluczono możliwość decydowania sądów powszechnych w przedmiocie kolizji krajowych i europejskich unormowań praw człowieka. Powyższe orzeczenie stało się podstawą uchwalonej 4 czerwca 2014 roku, odnoszącej możliwości stosowania aktów ETPCz, które kolidowałyby z prawem krajowym, nowelizacji ustawy federalnej o SK FR^[37]. Sąd ten uzyskał prawo kontroli, w trybie abstrakcyjnym i konkretnym, konstytucyjności przepisów prawa, których stosowanie zostałyby uznane przez ETPCz jako niezgodne z Konwencją. Uwzględniając ówczesną sytuację polityczną odnotować należy, iż SK FR podkreślił nie tylko nadrzędność konstytucji względem Konwencji, ale także swoją nadrzędną rolę w procesie wykładni podstawowych praw i wolności obywateli FR. Jednocześnie sąd ten nie podniósł kwestii ewentualnego wycofania się z Konwencji i nieuznawania jurysdykcji ETPCz,

---

³² Federalna ustawa konstytucyjna z 4.06.2014 r., N9-FKZ. <https://base.garant.ru/70669668/> [dostęp: 6.03.2022]; Federalna ustawa konstytucyjna z 14.12.2015 r. N7-FKZ. <https://base.garant.ru/71278766/> [dostęp: 6.03.2022].

³³ Tak w orzeczeniu SK FR z dn. 19.04.2016 r. N12-P. <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/71282182/> [dostęp: 12.03.2022].

³⁴ Tak w orzeczeniu SK FR z dn. 14.07.2015 r. N21-P. <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/71033584/> [dostęp: 12.03.2022].

³⁵ Grigoriy Vaypan, „Trudno byt' bogom: Konstitucionnyi Sud Rossii i ego pervoe delo o vozmozhnosti ispolneniya postanovleniya Evropejskogo Suda po pravam cheloveka” *Sravnitelnoe konstitucionnoe obozrenie*, nr 4 (2016): 108.

³⁶ Orzeczenie SK FR z dn. 6.12.2013 r. N27-P. <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/70428892/> [dostęp: 12.03.2022].

³⁷ Federalna ustawa konstytucyjna z dn. 4.06.2014 r. N9-FKZ. <https://base.garant.ru/70669668/> [dostęp: 12.03.2022].

opowiadając się za dalszym uczestnictwem w tworzeniu zrównoważonej europejskiej praktyki w przedmiocie ochrony praw i wolności.

Z kolei orzeczenie SK FR z 14 lipca 2015 roku^[38] odnośnie do sprawy Anczugow i Gładkow przeciwko Rosji zawierało wnioski dotyczące konstytucyjnego mechanizmu wykonywania aktów ETPCz i uzasadnienie ich niewykonywania w wyjątkowych sytuacjach, „gdy takie odstępstwo jest jedynym możliwym środkiem uniknięcia naruszenia podstawowych zasad i norm Konstytucji FR”. Orzeczenie to zostało przyjęte w trybie kontroli abstrakcyjnej, na wniosek grupy deputowanych Dumy Państwowej, którzy wnioskowali o stwierdzenie niekonstytucyjności: art. 1 ustawy federalnej o ratyfikacji Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności i protokołów do niej; art. 32 ust. 1 i 2 ustawy federalnej o umowach międzynarodowych FR oraz innych przepisów prawa procesowego administracyjnego, cywilnego i karnego, tj. przepisów konkretyzujących skutki prawne przystąpienia FR do Konwencji oraz orzeczeń ETPCz jako organu utworzonego na podstawie Konwencji. O ile w orzeczeniu z 6 grudnia 2013 roku SK FR stwierdzał, że „w ramach swoich kompetencji określa możliwe konstytucyjne środki wykonania orzeczeń ETPCz”, to w orzeczeniu z 14 lipca 2015 roku stwierdził on, że w przypadku kolizji norm konstytucyjnych z orzeczeniem ETPCz te ostatnie „nie mogą być wykonane”. Możliwość kontroli wykonalności orzeczeń ETPCz wprowadzono w odniesieniu do normatywnej wykładni konstytucji przez SK FR. Dotychczasową zdolność skargową sądów powszechnych i arbitrażowych rozciągnięto na Ministerstwo Sprawiedliwości FR, Prezydenta FR i Gabinet Ministrów FR^[39]. Taka kompetencja SK FR określona została mianem „prawa na sprzeciw” i „mechanizmu powstrzymywania” ekspansji europejskich standardów ochrony praw człowieka w prawie krajowym FR^[40]. Sąd zaakcentował, że taka swoista kolizja orzeczenia ETPCz z prawodawstwem krajowym nie powinna być rozpatrywana pod kątem realizacji zobowiązań państwa wynikających z przystąpienia do Konwencji, lecz pod kątem ustalenia treści aktów prawnych w celu ich jednoczesnego stosowania. SK FR sformułował trzy materialne kryteria, które wg niego mogą być wykorzystane w celu stwierdzenia zaistnienia kolizji:

³⁸ Orzeczenie SK FR z dn. 14.07.2015 r. N21-P. <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/71033584/> [dostęp: 12.03.2022].

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ *Implementaciya reshenij*, 219.

- a. naruszenie przez orzeczenie ETPCz podstawowych zasad i norm konstytucji FR;
- b. sprzeczność orzeczenia z prawno międzynarodowymi zobowiązaniami FR;
- c. wyższy poziom ochrony praw i wolności jednostki przez konstytucję FR niż orzeczenie ETPCz.

W przedmiotowym orzeczeniu SK FR podkreślił, że od zasady zwierzchności konstytucji nie ma odstępstw oraz potwierdził swoje prawo do decydowania o wykonalności wyroku organu sądownictwa międzynarodowego w zakresie praw człowieka. Podniósł również kwestię ewolucyjnej wykładni, wskazując, że

jeśli ETPCz w toku wykładni Konwencji nadaje użytym w niej pojęciom inne niż ich zwyczajowe znaczenie lub dokonuje wykładni wbrew przedmiotowi i celowi Konwencji, to państwo, wobec którego toczyło się postępowanie, ma prawo odmówić wykonania orzeczenia jako wykraczającego poza obowiązki dobrowolnie przez nie przyjęte w momencie ratyfikacji Konwencji^[41].

Zatem SK FR uznał, że niektóre orzeczenia ETPCz mogą mieć charakter *ultra vires*, natomiast nie wyjaśnił, jaki posiada tytuł do oceny zgodności orzecznictwa sądu międzynarodowego z prawem międzynarodowym. Powyższe zostało następnie unormowane ustawą z 14 grudnia 2015 roku nr 7-FKZ nowelizującą ustawę o SK FR^[42]. Stanowi ona, że w przypadku powzięcia przez organy wątpliwości odnośnie do zgodności orzeczenia organu sądownictwa międzynarodowego w zakresie ochrony wolności i praw człowieka z przepisami konstytucji FR, wnioski o stwierdzenie konstytucyjności kierowany jest do SK FR (art. 104 ustawy o SK FR). Po przeprowadzonym postępowaniu orzeka on, że a) wykonanie danego orzeczenia jest możliwe w całości lub części, b) wykonanie danego wyroku jest niemożliwe w całości lub części.

SK FR swoją pozycję w kwestii możliwości wykonania wyroku ETPCz z 4 lipca 2013 roku w sprawie Anczugow i Gładkow przeciw Rosji rozwinął

⁴¹ Orzeczenie SK FR z dn. 14.07.2015 r. N21-P. <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/71033584/> [dostęp: 12.03.2022].

⁴² Federalna ustawa konstytucyjna z 14.12.2015 r. N7-FKZ. <https://base.garant.ru/71278766/> [dostęp: 12.03.2022 r.].

w orzeczeniu z 19 kwietnia 2016 roku^[43]. Stwierdzono w nim, że wykonanie orzeczenia ETPCz jest niemożliwe w związku z kolizją z przepisem art. 32 ust. 3 Konstytucji FR oraz nie zgodził się z tezą ETPCz, że obowiązek taki wynika z przepisu art. 3 Protokołu 1 do Konwencji. Wskazano, że FR w momencie ratyfikacji Konwencji nie wyraziła zgody na obowiązek zmiany przepisów konstytucyjnych w przypadku stwierdzenia przez ETPCz kolizji. SK FR wyraził stanowisko, że nie może zgodzić się na ewolucyjną wykładnię art. 3 protokołu 1 do Konwencji w związku z faktem, że przy ratyfikacji tych aktów przedmiotom ochrony nadawano znaczenie odmienne od późniejszego oraz brakiem jednomyślności członków Rady Europy w tym zakresie^[44].

Odnosząc do wyroku ETPCz w sprawie Jukos przeciwko Rosji z 31 lipca 2014 roku podkreślić należy, że w orzeczeniu z 17 stycznia 2017 roku^[45] SK FR nie tylko odmówił jego wykonania, ale też pokrycia kosztów sądowych. Uznał on, że możliwa jest wypłata odszkodowania, lecz nie ze Skarbu Państwa, a tylko w przypadku, gdy ujawnione zostaną dotychczas nieznanne organom judykatury aktywa Jukosu i zaspokojone zostaną roszczenia wierzycieli (w tym państwa)^[46]. SK FR uzasadniał to tym, że Jukos celowo i uporczywie uchylał się od obowiązków podatkowych, a wypłata odszkodowania w tych okolicznościach byłaby sprzeczna z zasadami „równości i sprawiedliwości w stosunkach podatkowych”.

Kolejnym doniosłym krokiem na kolizyjnym kursie nie tylko pomiędzy SK FR i ETPCz a szerzej pomiędzy FR i społecznością międzynarodową była nowelizacja konstytucji FR dokonana w lipcu 2020 roku. M.in. potwierdziła ona zwierzchność ustawy zasadniczej względem zobowiązań prawnomiędzynarodowych. SK FR zyskał konstytucyjne prawo stwierdzania konstytucyjności orzeczeń sądów międzynarodowych oraz aktów prawnych jakichkolwiek organizacji międzynarodowych, jeśli kłóciłyby się z podstawami porządku publicznego^[47].

⁴³ Orzeczenie SK FR z dn. 19.04.2016 r. N12-P. <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/71282182/> [dostęp: 12.03.2022].

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Orzeczenie SK FR z dn. 19.01.2017 r. N1-P. <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/71489998/> [dostęp: 14.03.2022].

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Rafał Czachor, „Reforma konstytucyjna w Federacji Rosyjskiej w 2020 roku” *Przegląd Prawa Konstytucyjnego*, nr 3 (2021): 261-276.

6 | Problem miejsca Konwencji i orzecznictwa ETPCz w systemie źródeł prawa FR

Zagadnienie wykonalności orzeczeń organów sądownictwa międzynarodowego w sytuacji możliwej ich niezgodności z konstytucją pozwanego państwa jest stosunkowo dobrze znane europejskiej judykatury i doktrynie prawa. Ustawa zasadnicza FR wprost nie określa hierarchii źródeł prawa, aczkolwiek dominuje stanowisko, iż ratyfikowane umowy międzynarodowe zajmują miejsce po konstytucji i przed federalnymi ustawami konstytucyjnymi^[48].

Z przepisu art. 15 ust. 4 konstytucji FR wynika, że umowy międzynarodowe, których stroną jest FR, stanowią część jej systemu prawnego, a nadto wynika priorytet norm zobowiązań prawnomiędzynarodowych nad prawem krajowym. Tym samym stworzone zostały konstytucyjne podstawy zabezpieczające skuteczność przyjętych przez FR umów międzynarodowych, szczególnie związanych z ochroną wolności i praw jednostki. Inaczej ma się rzecz z powszechnie uznanymi obowiązującymi zasadami i normami prawa międzynarodowego – nie są one wymienione w przytoczonym powyżej artykule. Uczestnictwo FR w organizacjach międzypaństwowych i przekazanie ich części kompetencji unormowane jest w art. 79 konstytucji FR. Granicę możliwości ich przekazania stanowi ograniczenie praw i wolności człowieka i obywatela oraz niezgodność z podstawami ustroju państwa (określonymi w rozdziale I konstytucji FR). Z kolei art. 17 ust. 1 konstytucji FR statuuje, że podstawowe prawa uznawane i gwarantowane są „zgodnie z ogólnie uznanymi zasadami i normami prawa międzynarodowego” i zgodnie z konstytucją FR. Art. 55 ust. 1 głosi, że „fakt wymienienia w konstytucji FR podstawowych praw i wolności nie powinien być interpretowany jako negowanie lub umniejszanie innych ogólnie uznanych praw i wolności człowieka i obywatela”.

Z powyższego nie wynika jednoznacznie, jaki walor prawny w FR posiadają orzeczenia ETPCz. Zobowiązania wynikające z Konwencji jako prawa traktatowego mają charakter podkonstytucyjny. Możliwe jest potraktowanie tychże zobowiązań – podobnie jak i obowiązków wynikających z Powszechnej deklaracji praw człowieka – jako wynikających z „ogólnie uznanych zasad i norm prawa międzynarodowego”. Wówczas zastosowanie

---

⁴⁸ Szerzej: Magdalena Micińska-Bojarek, „Status umów międzynarodowych w rosyjskim prawie konstytucyjnym” *Przegląd Prawa Konstytucyjnego*, nr 5 (2016): 229.

znalazłby przepis art. 17 konstytucji FR stanowiący, że „uznaje się i gwarantuje prawa i wolności człowieka i obywatela zgodnie z ogólnie przyjętymi zasadami i normami prawa międzynarodowego oraz konstytucją”. Z jednej strony zabieg takie niewiele zmienia, albowiem miejsce ogólnie przyjętych zasad i norm prawa międzynarodowego w systemie źródeł prawa FR nie jest jasno określone. Z drugiej jednak przyjęcie poglądu, że art. 17 zobowiązuje FR do bezwarunkowego poszanowania praw i wolności człowieka jako ogólnie przyjętą zasadę prawa międzynarodowego nakazywałoby bezwarunkowo wykonywać obowiązki konwencyjne i orzeczenia ETPCz^[49].

Rosyjska nauka prawa nie wykształciła jednoznacznego stanowiska w przedmiocie uznania orzeczenia ETPCz za prawotwórczy precedens^[50]. Odrzuca ona jednak możliwość przyjęcia *a priori*, że orzeczenia ETPCz automatycznie zyskują walor równy ogólnie uznanym normom prawa międzynarodowego w zakresie praw człowieka. Z konstytucji FR jasno wynika, że prawa i wolności człowieka mogą być ograniczone jedynie w szczególnych okolicznościach i może być to uczynione w celu ochrony dobra wspólnego oraz praw i wolności innych jednostek (art. 55 ust. 3). Z powyższym przepisem wiązać należy przepis art. 79, stanowiący, że ograniczenie praw i wolności może dotyczyć również tych, które wynikają z przyjętych przez FR zobowiązań prawnomiędzynarodowych. W świetle powyższego rosyjska doktryna znajduje uzasadnienie dla określenia w prawie krajowym granic związania się orzecznictwem sądów międzynarodowych. Nawet w takich okolicznościach niektórzy badacze twierdzą, że trwa dialog organów judykatory, a stosunki pomiędzy SK FR a ETPCz nie są na kursie kolizyjnym^[51].

A contrario, wskazać należy, że Konstytucja FR w art. 120 statuuje niezależność sędziów i ich podległość wyłącznie konstytucji. Jednocześnie jej art. 15 zobowiązuje sędziów do poszanowania ogólnie uznanych zasad i norm prawa międzynarodowego i międzynarodowych zobowiązań FR. Ustawa federalna „O umowach międzynarodowych” z 15 lipca 1995 roku stanowi, że przyjęte przez FR umowy międzynarodowe są częścią jej porządku prawnego (art. 5), a ich postanowienia są stosowane bezpośrednio, a gdy nie jest to możliwe – przyjmowane jest odpowiednie ustawodawstwo. Odmowa wykonania

⁴⁹ Tak: Aleksandr Blankenagel, Iliya Levin, „V principia nieszia, no mozno!.. Konstitucionnyi Sud Rossii i delo ob obyazatelnosti reshenij Evropejskogo Suda po pravam cheloveka” *Sravnitelnoe konstitucionnoe obozrenie*, nr 5 (2015): 154-155.

⁵⁰ *Implementaciya reshenij*, 35-36.

⁵¹ Konstantin V. Aranovsky, „Uslovia soglasovaniya praktiki mezhdunarodnogo i konstitucionnogo pravosudiya” *Zhurnal konstitucionnogo pravosudia*, nr 3 (2013): 7.

wyroków ETPCz może być również rozpatrywana jako naruszenie konstytucyjnego prawa do sądowej ochrony unormowanej art. 46 konstytucji FR. Stanowisko to prowadzi do wniosku, że władze FR związane są orzecznictwem sądów międzynarodowych, a argumentacja SK FR w tej kwestii błędna^[52].

W rosyjskiej doktrynie popularny jest uwarunkowany politycznie pogląd zgodny ze stanowiskiem SK FR, że przyjęcie nadmiernie przychylniej prawu międzynarodowemu pozycji grozi interesom państwa i jego suwerenności, albowiem międzynarodowe standardy mogą być wykorzystywane w celach podważania systemu prawa i władzy publicznej^[53]. Prezes SK FR Władimir Zorkin od 2010 roku zgłaszał tezę, iż sędziowie ETPCz przejawiają tendencję do coraz szerszego interpretowania przepisów Konwencji, odchodzą od wcześniej przyjętej linii orzeczniczej, „reinterpretując” własne wyroki oraz odwołują się do konstrukcji „konsensusu europejskiego”, zgodnie z którym, jeśli pewne zagadnienie było już w określony sposób rozwiązane przez większość członków Rady Europy, to pozostałe należące do niej państwa są zobowiązane do postępowania w ten sam sposób^[54]. Odnośnie do wyroku w sprawie Markina, W. Zorkin stwierdził, że:

- a. ETPCz „ma prawo wskazywać państwom na błędy w prawodawstwie, lecz w tych przypadkach, gdy jego orzeczenia są w sposób oczywisty sprzeczne z ustawą zasadniczą, państwo powinno bronić swoich interesów narodowych”;
- b. „władze państwowe lepiej znają swoje społeczeństwa”, co sprawia, że lepiej potrafią ocenić interes publiczny niż organy sądownictwa międzynarodowego;
- c. „każde orzeczenie ETPCz to akt nie tylko o charakterze prawnym, lecz także politycznym. Gdy są one przyjmowane w celu ochrony praw i wolności obywateli i rozwoju państwa, Rosja zawsze będzie je bezwarunkowo wykonywać. W przypadku, gdy orzeczenia są wątpliwe z punktu widzenia treści Konwencji i bezpośrednio naruszają suwerenność, zasady konstytucyjne, Rosja ma prawo wypracować mechanizm ochrony przed takimi orzeczeniami”^[55].

⁵² Tak m.in.: Konstantin M. Hudolej, „Konstitucionnyj Sud RF i ESPCZ: istoriya razvitiya otnoshenij” *Ex jure*, nr 1 (2022): 53.

⁵³ Mikhail N. Marchenko, *Istochniki prava. Uchebnoe posobie* (Moskwa: Moskowskij gosudarstviennyj Universitet, 2013).

⁵⁴ Valerij D. Zorkin, „Predel ustupchivosti” *Rossijskaya gazeta* z dn. 29.10.2010 r.; idem, „Rossiya i Strasburg” *Rossijskaya gazeta*, 22 października 2015.

⁵⁵ Ibidem.

Doktryna i judykatura rosyjska, w tym W. Zorkin, zaczęła regularnie przywoływać orzeczenie Federalnego Sądu Konstytucyjnego RFN w sprawie Görgülü przeciwko Republice Federalnej Niemiec, stwierdzając jego konstruktywność wynikającą z uznania „prymatu konstytucyjnej zasady suwerenności i nadrzędności konstytucji nad innymi aktami normatywnymi”^[56]. Skutkowało to poglądem, że FR powinna pozostać pod jurysdykcją ETPCz, aczkolwiek wykonywanie jego orzeczeń musiałyby być uzależnione od ich zgodności z normami konstytucji i kontrolą na stopień „antyrosyjskości”. Potwierdzony został on w przywołanym orzeczeniu SK FR z 14 lipca 2015 roku a następnie w ustawie z dnia 15 grudnia 2015 roku. W treści orzeczenia podkreślono uznanie fundamentalnego znaczenia Konwencji i europejskiego systemu ochrony praw człowieka oraz gotowość do poszukiwania kompromisu w celu jego petryfikacji. Sąd zaznaczył jednak, że granicę takiego kompromisu będzie on określać sam, ponieważ wynikają one z treści przepisów Konstytucji FR z 1993 roku^[57]. Odmienne niż w przypadku stanowiska Niemiec w sprawie Görgülü ani SK FR, ani „propaństwa” część rosyjskiej doktryny nie podniosła, że stwierdzenie niekonstytucyjności orzeczenia nie oznaczało odmowy władz Niemiec zaspokojenia roszczeń. W przypadku FR reakcją były regularnie pojawiające się głosy przedstawicieli władz państwowych (w tym prezydenta) i doktryny podające w wątpliwość co do sensu dalszego uznawania jurysdykcji ETPCz^[58].

7 | Zakończenie

Na mocy decyzji Komitetu Ministrów Rady Europy z 16 marca 2022 roku, związanej z użyciem siły przeciwko Ukrainie, FR opuściła tę organizację^[59]. Ponad dwudziestoletnia współpraca FR z Radą Europy, w tym współpraca

⁵⁶ Kapiton A. Budaev, „O nekotoryh raznoglasiiyah Evropeyskogo suda po pravam cheloveka i Konstitucionnogo suda Rossijskoj Federacii po zashhite prav i svobod grazhdan Rossii: puti ih razresheniya” *Lex Russica*, nr 12 (2017): 97-98.

⁵⁷ Valeriy D. Zorkin, „Konstitucionnyi Sud na perehodnom etape istoricheskogo razvitiya Rossii” *Zhurnal konstitucionnogo pravosudiya*, nr 4 (2016): 1-7.

⁵⁸ Marochkin, 112; Anton Filimonov, *ESPCh: nuzhen li on Rossii i zachem*. <https://www.garant.ru/article/565493/> [dostęp: 12.03.2022].

⁵⁹ Resolution on the cessation of the membership of the Russian Federation to the Council of Europe CM/Res(2022)2. https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a5da51 [dostęp: 16.03.2022].

SK FR z ETPCz, charakteryzowała się dwoma okresami. W pierwszym, trwającym do 2010 roku co do zasady dominowała życzliwa recepcja standardów europejskich i wola dostosowania prawodawstwa FR do Konwencji. Od 2010 roku trwała tendencja przeciwna, przejawiająca się m.in. w podważaniu konstytucyjności orzeczeń ETPCz, nadto ograniczana była ochrona obywateli FR, w tym dostęp do skargi konstytucyjnej.

W świetle powyższych rozważań przychylić należy się do poglądu, że status prawny umów międzynarodowych w FR jest ściśle związany z sytuacją polityczną w tym kraju oraz woli jego władz do utrzymywania współpracy z niektórymi organizacjami międzynarodowymi (m.in. Radą Europy)^[60]. SK FR orzekł, że posiada prawo do stwierdzania konstytucyjności wyroków ETPCz, zaś przepisy Konwencji winny być interpretowane w zgodzie z ustawą zasadniczą. SK FR stał na stanowisku, że orzeczenia ETPCz mogą kłócić się z interesem narodowym, podważać zasady społeczne, które są lepiej rozumiane przez judykaturę krajową. Tym samym SK FR uznał prymat interesów państwowych nad prawami człowieka.

Finalnie odnotować należy fakt, iż rosyjskie sądy odmawiały wykonywania części orzeczeń ETPCz nawet bez sankcji SK FR. Taka sytuacja miała miejsce w lutym 2021 roku, gdy odmówiono zwolnienia z więzienia opozycjonisty Aleksieja Nawalnego, czego żądał ETPCz jako środka zabezpieczającego. Spodziewać należało się niewykonania przez FR wyroków w sprawie Aleksandra Litwinienki z 2021 roku, w trwającej wciąż sprawie katastrofy malezyjskiego Boeinga 777 nad Ukrainą oraz sprawach związanych z trwającą od 2014 roku okupacją Krymu i wschodnich obwodów Ukrainy. Jeśli w momencie przystąpienia FR do Rady Europy „optymiści wierzyli, że powoli, lecz konsekwentnie będzie postępować socjalizacja Rosji”^[61], to trwający od 2010 roku, a mający swój punkt końcowy w 2022 roku, okres udowodnił istnienie trendu zgoła odmiennego.

⁶⁰ Micińska-Bojarek, 235.

⁶¹ Lauri Mälksoo, „Concluding Observations. Russia and European Human Rights Law: Margins of the Margin of Appreciation”, [w:] *Russia and European Human Rights Law - The Rise of the Civilizational Argument* (Leiden: Brill Nijhoff, 2014), 227.

Bibliografia

- Aranovsky Konstantin V. „Uslovnia soglasovaniya praktiki mezhdunarodnogo i konstitucionnogo pravosudiya” *Zhurnal konstitucionnogo pravosudia*, nr 3 (2013): 1-10.
- Blankenagel Aleksandr, Iliya Levin, „V principia nielzia, no mozhno!.. Konstitucionnyi Sud Rossii i delo ob obyazatelnosti reshenij Evropejskogo Suda po pravam cheloveka” *Sravnitelnoe konstitucionne obozrenie*, nr 5 (2015): 152-162.
- Budaev Kapiton A., „O nekotoryh raznoglasiyah Evropeyskogo suda po pravam cheloveka i Konstitucionnogo suda Rossijskoj Federacii po zashhite prav i svobod grazhdan Rossii: puti ih razresheniya” *Lex Russica*, nr 12 (2017): 95-108.
- Czachor Rafał, „Reforma konstytucyjna w Federacji Rosyjskiej w 2020 roku” *Przeгляд Prawa Konstytucyjnego*, nr 3 (2021): 261-276. <https://doi.org/10.15804/ppk.2021.03.17>.
- Czachor Rafał, „«Suwerenna demokracja»: geneza, treść, krytyka współczesnej rosyjskiej myśli polityczno-prawnej” *Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem*, t. 42, nr 3 (2020): 47-69. <https://doi.org/10.19195/2300-7249.42.3.3>.
- Entin Mark L. „Politiko-pravovye posledstviya vstupleniya Rossii v Sovet Evropy.” *Moskovskiy zhurnal mezhdunarodnogo prava*, nr 3 (1996): 97-111.
- Filimonov Anton, *ESPCh: nuzhen li on Rossii i zachem*. <https://www.garant.ru/article/565493/>.
- Hudoley Konstantin M., „Konstitucionnyj Sud RF i ESPCZ: istoriya razvitiya otnoshenij” *Ex jure*, nr 1 (2022): 48-63.
- Implementaciya reshenij Evropejskogo Suda po pravam cheloveka v rossijskoj pravovoj sisteme: koncepcii, pravovye podhody i praktyka obespeheniya*, red. Vladimir V. Lazaryev. Institut Zakonodatelstva i sravnitelnoego pravovedeniya: Moskva, 2020.
- Kartashkin Vladimir A., „Rossiya i Evropeiskaya konvenciya o zashhite prav cheloveka i osnovnyh svobod.” *Moskovskiy zhurnal mezhdunarodnogo prava*, nr 3 (1996): 21-27.
- Kirilenko Anastasiia. *Resheniya Njurnberga – pod somnienie?* <https://www.svoboda.org/a/1735679.html>.
- Kovler Anatolij I., „Sootnoshenie evropeyskogo konvencionnogo i nacional'nogo konstitucionnogo prava – obostrenie problemy (prichiny i sledstviya)” *Rossijskij jezhegodnik Evropejskoj konvencii po pravam cheloveka*, nr 1 (2015): 19-65.
- Kovler Anatolij, „Russia: European Convention on Human Rights in Russia: Fifteen years after”, [w:] *The Impact of the ECHR on Democratic Change in Central and Eastern Europe: Judicial Perspectives*, red. Iulia Motoc, Ineta Ziemele. 351-372. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
- Marchenko Mikhail N., *Istochniki prava. Uchebnoe posobie*, Moskva: Moskovskiy gosudarstviennyj Universitet, 2013.

- Marochkin Sergei, „ECtHR and the Russian Constitutional Court: duet or duel”, [w:] *Russia and the European Court of Human Rights The Strasbourg Effect*, red. Lauri Mälksoo, Wolfgang Benedek. 93-124. Cambridge: Cambridge University Press 2017.
- Massias Jean Pierre, *Russia and the Council of Europe: Ten Years Wasted*. Paris: Institut Francais des Relations Internationales, 2007.
- Micińska-Bojarek Magdalena, „Status umów międzynarodowych w rosyjskim prawie konstytucyjnym.” *Przegląd Prawa Konstytucyjnego*, nr 5 (2016): 223-236. <https://doi.org/10.15804/ppk.2016.05.13>.
- Roter Petra, „Russia in the Council of Europe: Participation à la carte”, [w:] *Russia and the European Court of Human Rights: The Strasbourg Effect*, red. Lauri Mälksoo, Wolfgang Benedek. 26-56. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- Vaypan Grigoriy, „Trudno byt' bogom: Konstitucionnyi Sud Rossii i ego pervoe delo o vozmozhnosti ispolneniya postanovleniya Evropejskogo Suda po pravam cheloveka.” *Sravnitelnoe konstitucionnoe obozrenie*, nr 4 (2016): 107-124.
- Wiśniewski Adam, „Europejski Trybunał Praw Człowieka trybunałem konstytucyjnym Europy?” *Prawo i Więż*, nr 4 (2020): 320-347. <https://doi.org/10.36128/priw.vi34.207>.
- Zorkin Valeriy D., „Predel ustupchivosti” *Rossijskaya gazeta*, 29 października 2010.
- Zorkin Valeriy D., „Rossiya i Strasburg” *Rossijskaya gazeta*, 22 października 2015.
- Zorkin Valeriy D., „Konstitucionnyi Sud na perehodnom etape istoricheskogo razvitiya Rossii” *Zhurnal konstitucionnogo pravosudiya*, nr 4 (2016): 1-7.

